

SENAAT

100 jaar voor mannen

70 jaar voor vrouwen

ALGEMEEN
ENKELVOUDIG
STEMRECHT

16 NOVEMBER
1919 • 2019

100
JAAR

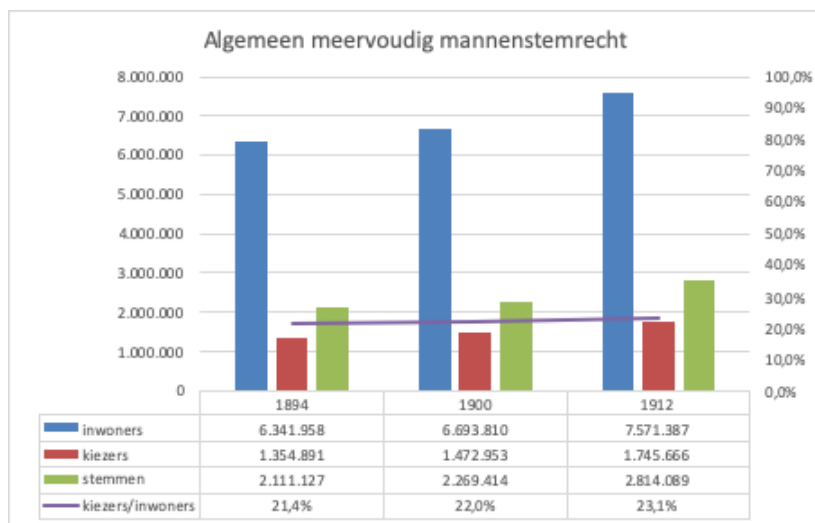
III.

1893 tot 1918 Sommigen zijn meer gelijk dan anderen.

Het algemeen meervoudig mannenstemrecht en de invoering van de stemplicht

In 1893 wordt het cijnskiesrecht voor mannen vervangen door een systeem van algemeen meervoudig mannenstemrecht. Hiermee verandert de basis zelf van het kiessysteem. Onder het cijnskiesrecht zijn enkel mannen die voldoende cijns betalen kiesgerechtigd. Van hen veronderstelt men immers dat ze belang hechten aan het bewaren van de orde en de instellingen. Met de introductie van het algemeen meervoudig mannenstemrecht evolueert men naar een betere weergave van de mening van de publieke opinie binnen de instellingen¹. Stemrecht voor vrouwen maakt echter geen deel uit van het debat².

Door de invoering van het algemeen meervoudig mannenstemrecht maakt het aantal kiezers een indrukwekkende sprong van ongeveer 2% van de bevolking, naar meer dan 21% van de bevolking.

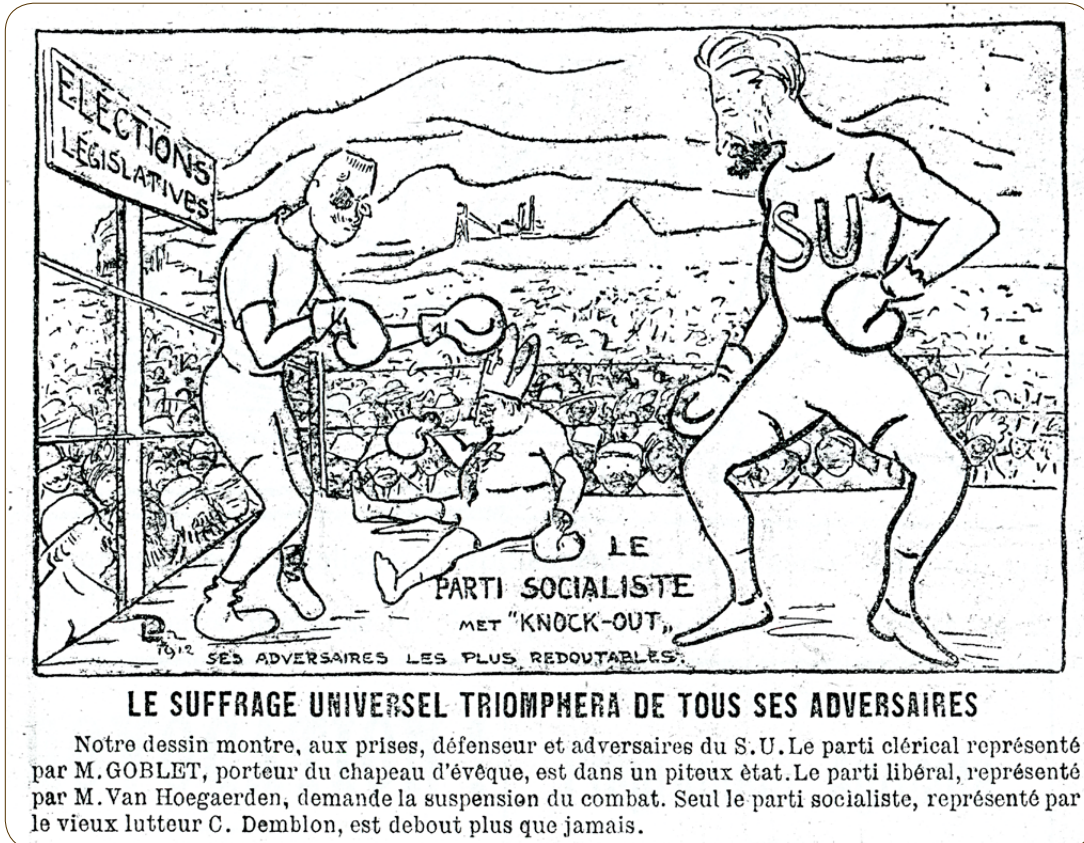

Door het afschaffen van de kiescijns krijgt de arbeidersklasse stemrecht, maar door bepaalde groepen meer dan één stem te geven, zal de invloed van de arbeidersklasse wat verwateren³. Dat is niet voldoende voor de voorvechters van algemeen stemrecht en de strijd voor het algemeen stemrecht volgens het principe "één man, één stem" gaat gewoon verder tot aan het uitbreken van de eerste wereldoorlog.

1. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958*, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p. 119.

2. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958*, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p. 124.

3. HOOGHE, M., "Kiesrecht en democratisering in België, 1831-1998. De nieuwe tekst van artikel 8 G.W. in historisch perspectief", in T.B.P., 1999/9, p. 591.

© KADOC-KU Leuven, La Bataille, mei 1912.

“Het algemeen stemrecht zal al zijn tegenstanders overwinnen”

In de bokswedstrijd voor het algemeen stemrecht blijft enkel de socialistische kampioen overeind.

In dit deel zullen we zien waarom gekozen werd voor een systeem van meervoudig stemrecht, de invoering van de stemplicht en de overgang naar het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

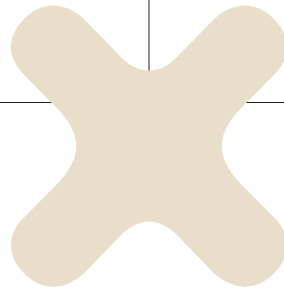
Ook de (beperkte) democratisering van de Senaat wordt bekeken.

Tenslotte verwijzen we naar de overgang naar het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht.

De kies- en verkiesbaarheidsvoorwaarden in 1893: algemeen meervoudig mannenstemrecht voor Kamer en Senaat en een gemengd verkiesbaarheidssysteem voor de Senaat

1893 · SENAAT	
1893 - wie heeft stemrecht?	1893 - wie is verkiesbaar?
<ul style="list-style-type: none"> - enkel mannen - iedere man vanaf 30 jaar oud één stem (andere leeftijd dan in de Kamer!)⁴ - een tweede stem voor mannen vanaf 35 jaar die gezinshoofd zijn en minstens 5 frank belasting op hun woonst betalen - een tweede stem voor mannen vanaf 25 jaar, die eigenaar zijn van een goed ter waarde van ten minste 2.000 frank of die een rente of interest van jaarlijks minstens 100 frank opstrijken - wegens capaciteit alleen was het mogelijk twee bijkomende stemmen te verwerven⁵ - invoering van de stemplicht! 	<ul style="list-style-type: none"> - enkel mannen - ten minste 40 jaar oud - nog steeds cijnsvoorwaarden voor verkiesbaarheid, maar verlaagd van 2.116 frank naar 1.200 frank. Ook onroerend goed komt in aanmerking voor de verkiesbaarheidscijns (de cijns kan, naar keuze, berekend worden op basis van de directe belastingen, of als eigenaar of vruchtgebruiker van onroerend goed, gelegen in België, waarvan het kadastraal inkomen tenminste 12.000 frank moet bedragen⁶) - geen cijnsvoorwaarde voor de provinciale senatoren (minstens 2, max 4 per provincie) - minimum één verkiesbare per 5.000 inwoners⁷
1893 · KAMER	
1893 - wie heeft stemrecht?	1893 - wie is verkiesbaar?
<ul style="list-style-type: none"> - enkel mannen - iedere man vanaf 25 jaar oud één stem - een tweede stem voor mannen vanaf 35 jaar die gezinshoofd zijn en minstens 5 frank belasting op hun woonst betalen - een tweede stem voor mannen vanaf 25 jaar, die eigenaar zijn van een goed ter waarde van ten minste 2.000 frank of die een rente of interest van jaarlijks minstens 100 frank opstrijken - wegens capaciteit alleen was het mogelijk twee bijkomende stemmen te verwerven⁸ - invoering van de stemplicht! 	<ul style="list-style-type: none"> - enkel mannen vanaf 25 jaar oud

4. LAUREYS, V., VAN DEN WIJNGAERT, M. en VELAERS, J. (eds), *De Belgische Senaat, een geschiedenis*, 2016, Tielt, Lannoo, p. 61.

5. LUYKX, Th. en PLATEL, M., *Politieke Geschiedenis van België*, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1, p. 195.

6. STENGERS, J., *Index des éligibles au Sénat (1831-1893)*, 1975, Brussel, Palais des Académies, p. 16.

7. LAUREYS, V., VAN DEN WIJNGAERT, M. en VELAERS, J. (eds), *De Belgische Senaat, een geschiedenis*, 2016, Tielt, Lannoo, p. 61.

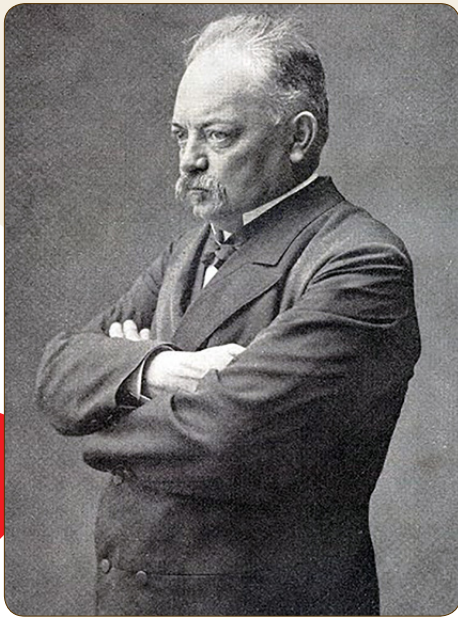
8. LUYKX, Th. en PLATEL, M., *Politieke Geschiedenis van België*, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1, p. 195.

Waarom algemeen meervoudig mannenstemrecht?

Het algemeen stemrecht is zeker geen nieuwigheid op het einde van de 19de eeuw. Al in 1848 gaan er stemmen op om dit systeem in te voeren. Maar de echte campagne voor een hervorming van de kieswetgeving begint in de jaren 1864-1865, onder invloed van jonge liberalen zoals Paul Janson en Edmond Picard. Op hetzelfde moment organiseren de arbeidersbewegingen zich om het lot van de arbeiders te verbeteren door middel van de invoering van het algemeen stemrecht.

In 1885 wordt de "Parti ouvrier belge" opgericht, die sterk strijd zal voeren ten gunste van het algemeen enkelvoudig stemrecht⁹.

Het duurt daarna nog vele jaren om de weerstand van de conservatieve strekking binnen de heersende katholieke en liberale politieke klasse te doorbreken¹⁰.

Paul Janson
(1840-1913).

De invoering van het algemeen meervoudig mannenstemrecht in 1893 is een compromis.

Het algemeen enkelvoudig stemrecht blijft immers op weerstand stuiten van liberale en katholieke politici. De toekenning van een meervoudig systeem kan de patstelling doorbreken. De arbeidersklasse krijgt stemrecht, maar door bepaalde groepen meer dan één stem te geven, zal de invloed van de arbeidersklasse wat verwateren¹¹.

Les classes sociales devant l'urne

LES ÉLECTEURS NOUVEAUX DE DEMAIN (SYSTÈME DU SUPPLÉMENT AU SUPPLÉMENT UNIVERSEL PUR ET SIMPLE) :
LES MISÉRABLES, ALCOOLISÉS, MENDIANTS, VAGABONDS, ETC.

© KADOC-KU Leuven, supplément du *Patriote Illustré*,
10 juli 1892

In 1892 wordt aan de lezers van deze krant verduidelijkt welke groepen van mensen zullen meestemmen onder een systeem van algemeen enkelvoudig stemrecht: armen, alcoholverslaafden, bedelaars, vagebonden, enz.

9. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790*, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p. 120.

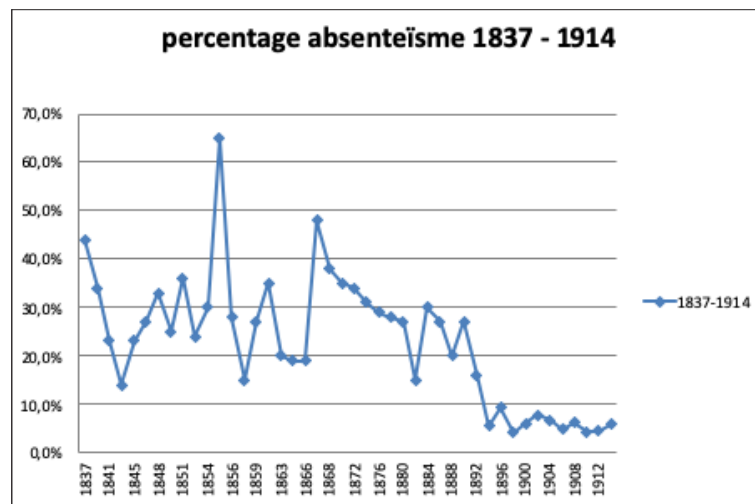
10. LAUREYS, V., VAN DEN WIJNGAERT, M. en VELAERS, J. (eds), *De Belgische Senaat, een geschiedenis*, 2016, Tielt, Lannoo, p. 59.

11. HOOGHE, M., "Kiesrecht en democratisering in België, 1831-1998. De nieuwe tekst van artikel 8 G.W. in historisch perspectief", T.B.P., 1999/9, p. 591.

De invoering van de stemplicht (1893)

Bij de onafhankelijkheid van België wordt gekozen voor stemrecht, niet voor stemplicht: bepaalde mannen mogen gaan stemmen, maar zijn er niet toe verplicht. Deze vrijheid is belangrijk voor de eerste grondwetgevers. Er is dus geen stemplicht.

In de praktijk gaat een groot aantal kiezers niet stemmen. Het absenteïsme bedraagt meestal 20 à 30% en soms meer.

Bron: **GILISSEN, J.**, *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé »*

Een belangrijke reden voor dit absenteïsme is dat er erg vaak verkiezingen zijn. In 1840 bijvoorbeeld, zijn er niet minder dan tien verkiezingen voor de Kamer en twee voor de Senaat!¹² Dat hoge aantal heeft meerdere redenen. Zo kiest de grondwetgever er in 1830 voor zowel Kamer als Senaat bij verkiezingen telkens voor de helft te vernieuwen. Een mandaat in de Kamer duurt vier jaar, dus wordt de Kamer om de twee jaar voor de helft vernieuwd. Een mandaat in de Senaat duurt 8 jaar, dus wordt de Senaat om de vier jaar voor de helft vernieuwd. Bij ontbinding van de kamers worden ze allebei volledig vernieuwd. Er zijn dus vaak gedeeltelijke verkiezingen voor Kamer en Senaat. Dit systeem blijft bestaan tot in 1921¹³. Er zijn ook tussentijdse verkiezingen wanneer één enkele senator of volksvertegenwoordiger moet vervangen worden, en provinciale en gemeentelijke verkiezingen.

Kiezers moeten zich bovendien voor elke verkiezing verplaatsen: tot 1893 gebeuren de stemmingen in de hoofdplaats van het arrondissement. Dat verplicht mensen om moeilijke en verre verplaatsingen te maken¹⁴. Vaak is een overnachting noodzakelijk. De kandidaten komen actief tussenbeide, vooral met financiële steun: ze betalen voor het transport en het verblijf en geven eten en drinken om kiezers naar de stembus te krijgen¹⁵. Op de dag van de verkiezingen wordt een verkiezingsbanket georganiseerd en als ultiem argument krijgen kiezers een muntstuk van 100 sous (de oude benaming van een muntstuk van 5 frank) toegestopt. Deze gewoonten worden sterk bekritiseerd, maar zijn aanvaard door beide partijen¹⁶.

12. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé »*, p. 104.

13. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé »*, p. 102.

14. LUYKX, Th. en PLATEL, M., *Politieke Geschiedenis van België, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1*, p. 195.

15. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé »*, p. 110.

16. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé »*, p. 107.

In 1887 beschrijft gewezen liberaal volksvertegenwoordiger Léon Defuisseaux een verkiezingsbanket georganiseerd door de katholieke prins van Caraman-Chimay die dankzij deze verkiezingsstunt bijna de verkiezingen wint:

“Het gebeurde in Thuin; de verkiezingsstrijd was hevig; de overwinning van de liberalen stond vast... Een geniale zet zorgde bijna voor de overwinning van de katholieke kandidaat! Hij riep zijn kiezers samen, met het verzoek hun vrouwen mee te brengen... Er werden weelderige tafels gedekt; aan de ene kant goten de mannen zich vol met wijnen en likeuren, terwijl aan de andere kant de verraste en gecharmeerde vrouwen rijkelijk werden bediend met kopjes chocolademelk!

Deze chocoladefeesten, die vaak herhaald werden, konden de kansen doen keren.

De liberale kandidaten gebruikten dezelfde electorale truc....

Was hun chocolade van een beter merk? Zoveel is zeker: de prins van Caraman-Chimay, nu minister van Buitenlandse Zaken, schopte het bijna tot verkozene van Thuin en verdiende daarmee de roemrijke bijnaam “Prince Chocolat”.¹⁷

Bron: Wikipedia

De «**prince chocolat**»:

Joseph de Riquet de Caraman-Chimay
(1836-1892).

Vooral liberale politici verzetten zich tegen de afschaffing van de hoofdplaats van het arrondissement als stemlocatie. Zij vrezen immers dat de clerus en de grootgrondbezitters meer invloed op de kiezers kunnen uitoefenen als die in eigen stad of dorp mogen stemmen. Bovendien vinden ze het nuttig dat landelijke kiezers verplicht zijn naar de stad te komen, want daar worden ze geconfronteerd met meer liberale ideeën. Pas bij de invoering van de stemplicht, in 1893, wordt het mogelijk om in de eigen gemeente te stemmen¹⁸.

17. DEFUISSEAUX, L., *Les hontes du vote censitaire*, Brussel, Séverin Plapied éditeur, p. 127. (online te lezen op dit webadres: http://numeriques.be/index.php?id=1&no_cache=1&tx_portailnumeriques_pi1%5Bid%5D=peps%3AARC-IHO-LR013&tx_portailnumeriques_pi1%5Bproxy%5D=PROXY1&tx_portailnumeriques_pi1%5Btype%5D=)

18. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958*, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p. 107.

De invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging (1899)

De eerste verkiezingen na de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht zorgen niet voor een politieke aardverschuiving, ondanks de sterke stijging van het aantal kiezers. De katholieke partij blijft de grootste partij. Ze behaalt 53% van de stemmen, maar dat vertaalt zich in 68% van het aantal zetels. De zetelverdeling staat dus niet in verhouding tot het aantal behaalde stemmen¹⁹.

Vergelijking van het verkiezingsresultaat van 1894: behaalde stemmen t.o.v. behaalde zetels (in %)

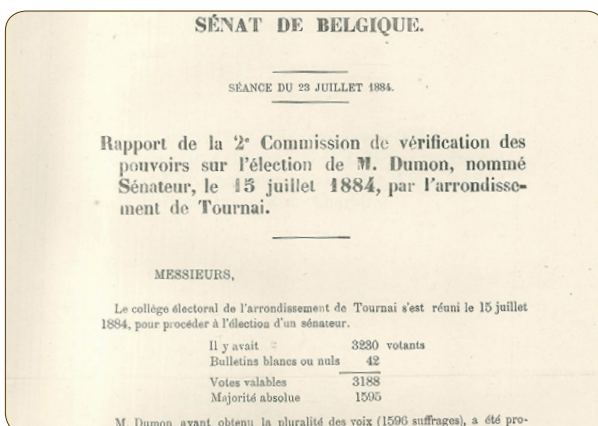
	aantal stemmen in %	aantal zetels in %
Katholieke partij	53,17%	68,42%
Liberale partij	29,68%	13,15%
Socialistische partij	17,13%	18,42%

Bron: **GILISSEN, J.**, *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p 127.*

Deze ongelijke verdeling is het resultaat van het dan gehanteerde meerderheidsstelsel. In dit stelsel gaan alle zetels binnen een kiesarrondissement naar de partij die meer dan de helft van de stemmen behaalt. Als geen enkele partij een meerderheid haalt, dan volgt een tweede ronde tussen de twee partijen met de meeste stemmen. In deze ronde wint de partij met de meeste stemmen, zelfs als die geen meerderheid haalt.²⁰ Als twee kandidaten evenveel stemmen halen, dan krijgt de oudste in jaren de zetel toegewezen.²¹

Zoals uit de bovenstaande tabel blijkt, haalt in het meerderheidsstelsel de partij met de meeste stemmen een stevige meerderheid in het parlement. De katholieke en de liberale partij halen tussen 1831 en 1893 afwisselend een meerderheid in het parlement en kunnen telkens een éénpartijregering vormen²².

Het meerderheidsstelsel is echter fraudegevoelig, zeker in de periode van het cijnskiesrecht wanneer maar 2% van de bevolking mag stemmen. Enkele stemmen kunnen het verschil maken tussen winst en verlies. De verleiding is groot om twijfelende kiezers over de brug te halen met de belofte op een mooie functie of een ander voordeel, of overtuigde kiezers te beletten om te gaan stemmen.

Archief van de Senaat: bij de verkiezingen van 1884 in het arrondissement Doornik bedraagt de absolute meerderheid 1.595 stemmen.

De heer Dumon haalt de zetel met 1.596 stemmen.

Een schepen van de stad Doornik dient een klacht in bij de Senaat wegens vermeende kiesfraude.

Archief Belgische Senaat,
Studie- en documentatiedossiers, nr. 1108_20_10.

20. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p 127.*

21. VELAERS, J., *De Grondwet, een artikelsgewijze commentaar, 2019, Brugge, Die Keure, Deel II, pg. 279.*

22. GILISSEN, J., *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », 1958, p 106.*

J'ai l'honneur de vous présenter, au nom de la 5e commission, le rapport sur l'élection de l'arrondissement de Virton.

Le nombre des votants était de 605.

10 bulletins ont été annulés.

Le nombre des votes valables est donc de 595 et la majorité absolue de 297.

M. Bouvier a obtenu . . . . . 300 voix.

M. Mernier — . . . . . 295 —

Une protestation est parvenue au bureau de la Chambre contre cette élection. Elle se fonde d'abord sur ce que des bulletins portant le nom de M. Mernier, auraient été indûment annulés.

In dit dossier uit het archief van de Senaat blijkt dat bij de verkiezingen van 1884 in Virton, de absolute meerderheid 297 bedraagt. De heer Bouvier haalt 300 stemmen en is daarmee verkozen, zijn tegenkandidaat de heer Mernier haalt 293 stemmen.

Er wordt klacht neergelegd wegens verschillende vermeende feiten van kiesfraude.

[N° 7.]

(2)

2° Un garde forestier, notoirement connu comme catholique, se serait abstenu de voter, à la suite de menaces ou de promesses de son supérieur hiérarchique.

La réclamation ne précise ni les menaces ni les promesses qui auraient été adressées à cet électeur.

3° Le troisième fait est relatif à une lettre qui aurait été adressée par M. Bouvier à un électeur, pour lui promettre la grâce prochaine de son neveu, s'il émettait un vote favorable à la candidature du dit M. Bouvier.

Cette lettre n'est point reproduite, pas plus que celle qu'on attribue à M. le procureur du roi d'Arion sur le même sujet.

4° Le quatrième fait consiste en ce qu'un électeur, notoirement connu comme partisan de M. Mernier, s'étant trouvé indisposé dans la salle du vote, au moment du réappel, M. Bouvier l'aurait invité à s'asseoir dans la loge du

Zo zou een boswachter, notoir katholiek, niet gestemd hebben wegens bedreigingen of beloftes door zijn baas.

Een volgend feit betreft een brief van de kandidaat aan een kiezer, waarin gratie wordt beloofd aan de neef van de kiezer wanneer die voor de kandidaat (dhr. Bouvier) stemt.

Ook zou een kiezer, bekend aanhanger van de tegenkandidaat, zich onwel gevoeld hebben in het kieslokaal. Hij trekt zich even terug in een aanpalende ruimte maar wordt niet meer teruggeroepen en kan zijn stem dus niet uitbrengen.

Archief Belgische Senaat,

Studie- en documentatiedossiers, nr. 1108_20_10.

Door de komst van de Belgische Werkliedenpartij in 1885 moeten de stemmen over drie partijen verdeeld worden. Daardoor is vaker een tweede ronde nodig. Vooral de liberale partij verliest zetels, in de eerste plaats aan de socialistische partij maar ook aan de katholieke partij.

Door de opkomst van de socialisten vrezden steeds meer liberalen en katholieken dat de socialistische partij, dankzij het meerderheidssysteem, wel eens de meerderheid van de zetels in de wacht zou kunnen slepen. Liever dan dat te laten gebeuren, pleiten zij voor de invoering van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging.²³

Na een lange politieke discussie wordt in 1899 het stelsel van evenredige vertegenwoordiging aangenomen. Dit principe houdt in dat de zetels verdeeld worden in verhouding tot het aantal behaalde stemmen. België is het eerste land dat voor de verkiezing van zijn parlement de evenredige vertegenwoordiging invoert.

Om de verdeling van de zetels te berekenen, wordt gekozen voor een systeem ontwikkeld door een Gentse professor: het systeem D'Hondt²⁴. Dat systeem wordt nog altijd gebruikt, niet alleen in België maar ook in andere landen en in het Europees Parlement²⁵.

22. VELAERS, J., *De Grondwet, een artikelsgewijze commentaar*, 2019, Brugge, Die Keure, Deel II, pg. 279.

23. VELAERS, J., *De Grondwet, een artikelsgewijze commentaar*, 2019, Brugge, Die Keure, Deel II, pg. 280.

24. VELAERS, J., *De Grondwet, een artikelsgewijze commentaar*, 2019, Brugge Die Keure, Deel II, pg. 280.

25. Voor de toepassing van het systeem D'Hondt op Europees niveau, zie; [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/580901/EPRS_BRI\(2016\)580901_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/580901/EPRS_BRI(2016)580901_EN.pdf)

De eerste verkiezingen volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, in 1900, geven volgend resultaat:

**Vergelijking van het verkiezingsresultaat van 1900:
behaalde stemmen t.o.v. behaalde zetels (in %)**

	aantal stemmen in %	aantal zetels in %
Katholieke partij	48,4%	57%
Liberale partij	24,5%	22%
Socialistische partij	22,4%	20%
Daensisten	3%	1%
Andere partijen	1,7%	-

Bron: GILISSEN, J., Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p 131.

Deze verdeling is heel wat evenrediger en dat is vooral in het voordeel van de kleinere partijen, die hun zetelaantal zien stijgen. De katholieke partij behoudt wel de meerderheid van de zetels met een minderheid van de stemmen.²⁶

Overigens moeten Kamer en Senaat ook na de invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging dossiers rond mogelijke kiesfraude behandelen, zoals blijkt uit dit dossier uit het archief van de Senaat:

Il est certain que la corruption a été organisée et pratiquée d'une façon systématique dans différents quartiers de la ville d'Ostende et que l'élection contestée se trouve viciée dans son essence.

Cela résulte tout d'abord de l'enquête à laquelle s'est livrée la police d'Ostende et dont les résultats sont consignés dans des procès-verbaux dont les originaux se trouvent entre les mains du parquet de Bruges et dont les copies sont jointes au dossier de la Commission.

QUARTIER KESTELOOT (HÔPITAL) :

Il y a en premier lieu les faits relatifs au quartier Kesteloot.

Ce quartier se compose de petites maisons appartenant à Mme K... et habitées par de nombreux locataires faisant partie de la population pauvre de la ville.

Parmi ces locataires il y en a cinquante-huit qui sont électeurs au Sénat.

Des nombreux témoignages qui ont été recueillis par la police, il résulte que : « le soir avant l'élection, Mme K... est allée chez tous ses locataires afin de les acheter pour voter pour le parti catholique.

» A chacun, elle a donné une pièce de 2 francs pour voter pour le parti catholique, promettant en outre un mois gratuit de loyer dans le cas où les catholiques auraient le dessus.

» Elle montrait sur un bulletin de vote rouge et sur un blanc comment l'électeur devait voter pour les catholiques. » (Témoignages Auguste V..., Théophile V..., Emile V..., Désiré A..., épouse A..., Henri T..., Pierre V..., Ida V..., épouse Z..., Henri V...)

» A certains électeurs, elle demandait, en outre, le serment de voter pour les catholiques. (Déposition de l'épouse Louis D...)

» Le lendemain de l'élection tout le monde était curieux de connaître le résultat de l'élection et tout le monde était satisfait de ce que les catholiques avaient gagné, parce qu'on allait obtenir un mois de loyer. » (*Ibidem.*)

Plusieurs des locataires ont été interrogés à ce sujet par la police en présence de témoins, et ont reconnu, en signant leur déclaration, qu'ils avaient soit accepté immédiatement, soit gardé après avoir refusé tout d'abord, les 2 francs et la promesse de loyer gratuit que Mme K... leur donnait pour voter pour les catholiques (Théophile V..., Émile V..., Henri T..., Pierre V..., Z..., Henri V... ;

De verkiezingen van 1912 in Oostende-Veurne-Diksmuide. De katholieke lijst behaalt 34.912 stemmen en 2 verkozenen. De liberale lijst behaalt 17.336 stemmen en heeft geen enkele verkozene. Ze heeft slechts 81 stemmen tekort om een verkozene te halen.

Er is klacht neergelegd wegens kiesfraude. Zo zou juffrouw K., eigenares van verschillende woningen in de wijk Kesteloot, bij haar huurders op bezoek geweest zijn om ze te overtuigen voor de katholieke partij te stemmen. Ze heeft sterke argumenten: een muntstuk van 2 frank voor een stembelofte en, als de katholieken winnen, één maand gratis huur (waarde: 5 frank).

Archief Belgische Senaat,
Studie- en documentatiedossiers, nr. 1108_20_10.

26. GILISSEN, J., Le régime représentatif en Belgique depuis 1790, 1958, Brussel, La Renaissance du Livre, collection « Notre passé », p 132.

QUAI DES PÊCHEURS.

« Tous les pêcheurs du quai ont été invités le 1er juin dernier à venir au local du Pilotage avec leur bulletin de vote.

» Là, le chef-pilote S... leur montra comment ils devaient voter pour la liste catholique et il leur donna pour cela à chacun 2 francs et un bon pour vingt verres de bière. Ils devaient aller boire ceux-ci au Café du Pilotage, chez la veuve D... » (Dépositions V..., épouse Pierre D..., Philippe D..., D..., Auguste D..., François F..., Charles C..., Frédéric D...).

Presque toutes les personnes susvisées ont reconnu avoir reçu personnellement les 2 francs et le bon.

Elles ont signé leurs aveux.

« Le quai des Pêcheurs contient un grand nombre d'électeurs pour le Sénat. »

Op de visserskaai gaat men anders te werk: daar worden alle vissers door de walkapitein gevraagd om voor de katholieken te stemmen. Ze krijgen een muntstuk van 2 frank en een bon voor 20 glazen bier, te consumeren bij weduwe D. in het café van het loodswezen.

Uit het politieverlag blijkt dat de speurders, vermomd als plafonneerders, getuigen-verklaringen hebben verzameld, onder meer van de baas van café "Au Pont Albert". Hij verklaart: "Juffrouw L.K. is me hier komen voorstellen om voor de katholieken te stemmen. Ze heeft me 2 frank aangeboden en me beloofd één maand huur kwijt te schelden. Ik heb aanvaard; ik zou wel heel dom geweest zijn om zo'n aanbod te weigeren!"

Vers 10 heures, nous nous rendons au café *Au Pont Albert*, sis également quartier K..., rue de Leffinghe. Nous faisons d'abord entrer V... et nous le suivons, toujours déguisés en plafonneurs. Nous faisons mine tous les trois de ne pas nous connaître.

V... et V... se mettent à parler des élections et le patron, dont nous ignorons encore le nom, nous déclare ce qui suit :

« On en a fait ici ! Mme L. K... est venue ici me proposer de voter pour les catholiques. Elle m'a offert 2 francs et m'a promis de me faire grâce d'un mois de loyer. J'ai accepté ; j'aurais été bien bête en refusant son offre ! »

Nous lui faisons remarquer que plusieurs locataires ont dû payer, malgré cette promesse. Il répond : « Eh bien ! je ne payerai pas. Il faut qu'on tienne parole. D'ailleurs j'irais trouver le *juge de paix* et Mme K... a bien trop peur que la justice ne vienne à connaître ses actes, vu qu'elle est punissable. Au surplus, l'aubergiste Z... a fait de même. »

De Senaat wordt (een klein beetje) democratischer

De Senaat is tot 1893 een zeer aristocratische instelling. Door de zeer hoge verkiesbaarheidscijns kunnen enkel leden van rijke families, vaak adellijke grootgrondbezitters, er verkozen worden.

Sommigen willen dit aristocratisch karakter behouden, anderen zijn voorstander van een democratisering van de instelling²⁷. Het uiteindelijke resultaat is een compromis dat de instelling wat democratiseert.

De volgende hervormingen worden doorgevoerd:

- de verkiesbaarheidscijns wordt verlaagd naar 1.200 frank. Het volstaat ook eigenaar of vruchtgebruiker te zijn van een onroerend goed in België, waarvan het kadastraal inkomen ten minste 12.000 frank bedraagt;
- hetzelfde kiezerscorps voor de Senaat als voor de Kamer, alhoewel de Grondwet de mogelijkheid geeft te bepalen dat kiezers voor de Senaat minstens 30 jaar oud moeten zijn;
- er komen provinciale senatoren. Ze worden gekozen door de Provinciale Raden en de verkiesbaarheidscijns is voor hen niet van toepassing. Een provincie met minder dan een half miljoen inwoners krijgt twee provinciale senatoren, provincies met tussen een half en één miljoen inwoners krijgen er drie, provincies met meer dan één miljoen inwoners krijgen er vier.
- het mandaat van senator blijft 8 jaar²⁷.

27. LUYKX, Th. en PLATEL, M., *Politieke Geschiedenis van België*, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1, p. 195-196.

28. LUYKX, Th. en PLATEL, M., *Politieke Geschiedenis van België*, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1, p. 196.

Door deze hervormingen komt er een lichte stijging van het aantal verkiesbare personen voor de Senaat.

aantal verkiesbare personen voor de Senaat, 1840-1870

jaar	aantal verkiesbare personen	totale bevolking	verkiesbaar percentage van de bevolking
1890	996	6.069.321	0,0164%
1900	1527	6.693.810	0,0228%
1910	1637	7.423.784	0,0220%

Bron: Luykx, Th. en Platel, M., "Politieke Geschiedenis van België", deel 1, pg 196.

Door het behouden van het systeem van de verkiesbaarheidscijns voor rechtstreeks verkozen senatoren, duurt het echter tot 1904 vooraleer de Belgische Werkliedenpartij over een rechtstreeks verkozen senator beschikt.

De overgang naar het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht

De invoering van het algemeen meervoudig mannenstemrecht volstaat niet voor de arbeidersbeweging. Door het meervoudig systeem blijft de dominantie van de burgerij immers grotendeels bestaan. Het streven naar het algemeen enkelvoudig stemrecht gaat dus gewoon door²⁹.

Er zijn stakingen en betogingen voor het algemeen enkelvoudig stemrecht die in enkele gevallen leiden tot bloedige incidenten. In Houdeng-Aimeries en in Brussel vallen respectievelijk twee en drie doden, op 18 april 1902 worden in Leuven zes betogers door de *garde civique* neergeschoten³⁰.

Stadsarchief Leuven, "De Volkswil", 12 april 1902
Oproep tot een manifestatie voor algemeen stemrecht te Leuven. Na de betoging zullen zes doden vallen.

29. HOOGHE, M., "Kiesrecht en democratisering in België, 1831-1998. De nieuwe tekst van artikel 8 G.W. in historisch perspectief", T.B.P., 1999/9, p. 591.

30. LUYKX, Th. en PLATEL, M., Politieke Geschiedenis van België, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1, p. 232.

A. Stadsarchief Leuven

B. Stadsarchief Leuven, "De Demokraat", 20 april 1902.

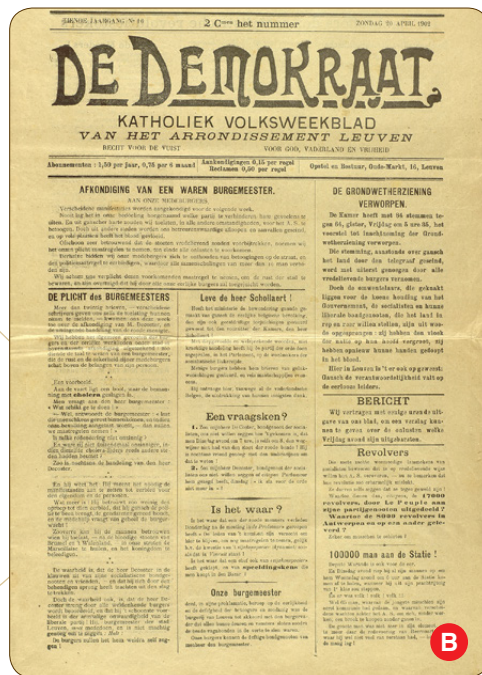
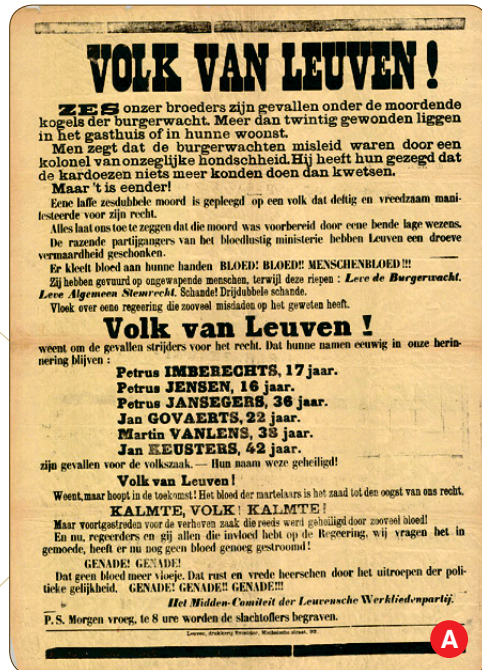
C. Stadsarchief Leuven, "Le Peuple", 20 april 1902.

Socialistische affiche waarin opgeroepen wordt tot kalmte nadat op 18 april 1902, op de betoging te Leuven voor het algemeen stemrecht, zes mannen werden doodgeschoten.

In deze katholieke krant staat op 20 april 1902 dat de grondwetsherziening de dag ervoor werd verworpen. Dat betekent dat het algemeen stemrecht nog niet wordt ingevoerd.

Volgens de krant werd het resultaat van de stemming "met uiterst genoeg door alle vredelievende burgers vernomen. Doch de omwentelaars, die geknakt liggen voor de koene houding van het Gouvernement, de socialisten en hun liberale bondgenooten, die het land in rep en roer willen stellen, zijn uit woede opgesprongen: zij hebben den vloek der natie op hun hoofd vergroot, zij hebben opnieuw hunne handen gedoopt in het bloed."

De socialistische krant "Le Peuple" van dezelfde dag heeft het over de begrafenis van de neergeschoten betogers te Leuven.

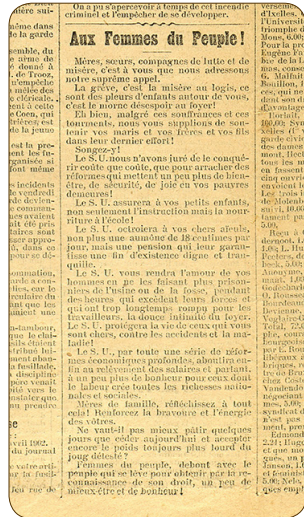
Op dezelfde pagina richt Le Peuple zich tot de « vrouwen van het volk » en somt de vele voordelen van het algemeen stemrecht op.

“Staken betekent ellende in huis, kindergehuil om u heen, sombere wanhoop thuis!

Wel, ondanks dit lijden en deze kwellingen, smeken wij u om uw echtgenoten, broers en zonen te steunen in hun laatste poging!

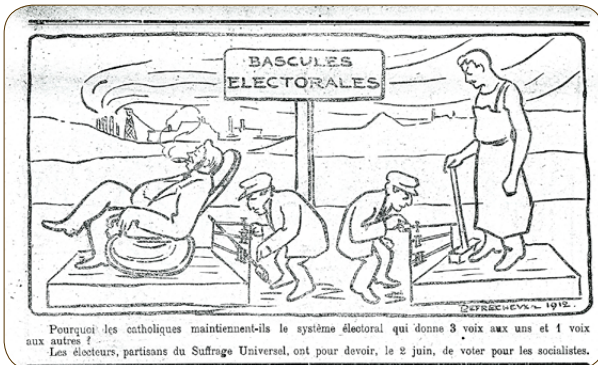
[...]

Het algemeen stemrecht zal u de liefde van uw mannen teruggeven, door hen niet langer te gijzelen in de fabriek of de mijn, gedurende uren die hun kracht te boven gaan en die voor de arbeiders te lang de gemoedelijke intimiteit van de huiselijke kring hebben verbroken. [...]

Stadsarchief Leuven, “Le Peuple”, 20 april 1902.

Ook na de verkiezingen van 1912 zijn er stakingen voor de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht, waarbij nogmaals doden vallen. Op 14 april 1913 nemen 350.000 arbeiders deel aan een algemene staking die gelukkig vreedzamer verloopt. De druk wordt groot en de geesten rijpen, in alle partijen³¹.

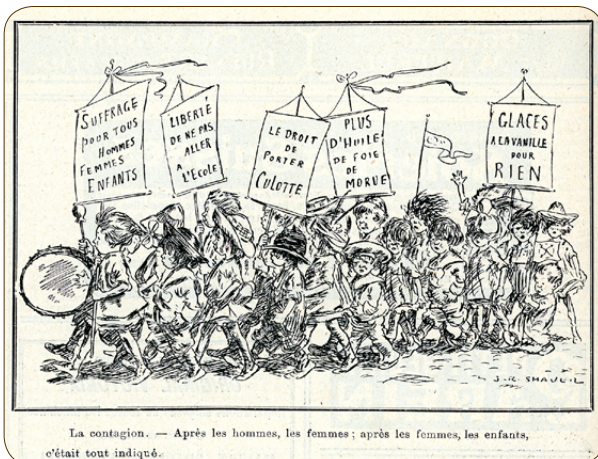

@KADOC-KU Leuven, “La Bataille”, 2 mei 1912.

Prent tegen het behoud van het algemeen meervoudig stemrecht:

“Waarom behouden de katholieken het kiessysteem, dat 3 stemmen geeft aan de enen en 1 stem aan de anderen?

De kiezers, voorstanders van het algemeen stemrecht, hebben als plicht om op 2 juni voor de socialistten te stemmen.”

@KADOC-KU Leuven, “Le Patriote Illustré”, 8 juni 1913.

Spotprent tegen het algemeen stemrecht:

“De besmetting - na de mannen, de vrouwen; na de vrouwen, de kinderen, het stond in de sterren geschreven”.

31. LUYKX, Th. en PLATEL, M., Politieke Geschiedenis van België, 1985, Antwerpen, Kluwer, deel 1, p. 248/249.

Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog³², kan het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht echter niet gerealiseerd worden. Onmiddellijk na de wapenstilstand van 11 november 1918 is het duidelijk dat het meervoudig mannenstemrecht niet houdbaar is. Katholieken, liberalen en socialisten bereiken een akkoord om het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht zo snel mogelijk in te voeren. Op 9 mei 1919 wordt deze nieuwe wet afgekondigd³³.

Bron: Wikipedia
Le Soir, 4 augustus 1914.
"Duitsland schendt de Belgische neutraliteit".
Het begin van de Eerste Wereldoorlog

32. STENGERS, J., «Histoire de la législation électorale en Belgique », in Revue belge de philologie et d'histoire, tome 82, fasc. 1-2, 2004. Belgique-Europe-Afrique. Deux siècles d'histoire contemporaine. Méthode et réflexions. Recueil d'articles de Jean Stengers. p. 254.
33. HOOGHE, M., "Kiesrecht en democratisering in België, 1831-1998. De nieuwe tekst van artikel 8 G.W. in historisch perspectief", T.B.P., 1999/9, p. 592.